

KAI KURIE
METODOLOGINIAI ŽMOGAUS KONCEPCIJOS KLAUSIMAI
M. HAIDEGERIO FILOSOFIJOJE

J. REPSYS

XX amžius yra ne tik technikos suklestėjimo, branduolinės energijos, kibernetikos panaudojimo ir kosminių laivų skridimo amžius. Tai taip pat amžius, visų aštrumu iškėlęs žmogaus asmenybei tragiškumo, baimės bei netikrumo rytdiena jausmą. Žmogaus gyvenimo prasmės, jo vystymosi perspektyvų klausimus šiandien kelia ir sprendžia tokios filosofijos srovės, kaip neofroidizmas, neotomizmas ir egzistencializmas. Žmogaus tragedija dabartinėje visuomenėje yra viena iš centrinių temų mūsų amžiaus literatūroje ir mene. Marksizmas taip pat nestovi nuošalyje nuo šių problemų. Tačiau marksistinis humanizmas gali vystytis, tik įveikdamas šiuolaikinių buržuazinių filosofinių žmogaus koncepcijų vienašališkumą ir ribotumą.

Aštriausiai žmogaus problematiką kelia ir sprendžia šiuolaikinis egzistencializmas, laikydamas marksistinį humanizmą ribotu, ignoruojančiu žmogaus individualybę. XX amžiaus vokiečių filosofas M. Haidegeris yra vienas iš žymiausių šios srovės pradininkų, kurio įtaka jaučiama ir šiandien, pvz., Ž.-P. Sartro filosofijoje. Todėl be pagrindinių Haidegerio filosofijos principų išaiškinimo negalima suprasti šiuolaikinio egzistencializmo žmogaus koncepcijos. Šiuo požiūriu ir svarbu paliesti kai kuriuos žmogaus koncepcijos klausimus Haidegerio filosofijoje.

Tarybinėje filosofinėje literatūroje ir kai kurių užsienio marksistų filosofiniuose darbuose pastaruoju metu pradeda skirti vis daugiau dėmesio egzistencializmo filosofijai. Egzistencialistinę, tame tarpe ir Haidegerio, filosofinę žmogaus koncepciją bandoma įvertinti marksistinės metodologijos pagrindu¹. Tačiau pasitaiko atvejų, kai egzistencializmo filosofijos nagrinėjimui, vietoj mokslinio argumentuoto įvertinimo, naudojamas apriorinis etikečių klijavimas: pirmiausia egzistencialistai paskelbiami imperializmo arba fašizmo ideologais, o paskui citatomis siekiama tai įrodyti. Toks egzistencializmo kritikos metodas būdingas, pvz., T. Oizermano, G. Mendės ir iš dalies M. Calino bei P. Gaidenkos darbams.

Antra vertus, straipsnyje „Kai kurie metodologiniai asmenybės ir visuomenės santykio klausimai“² dėl šaltinių stokos M. Haidegerio žmogaus koncepcija nagrinėjama be pakankamo teorinių prielaidų atskleidimo.

¹ T. И. Ойзерман, Реакционная сущность немецкого экзистенциализма. Сб. «Современный субъективный идеализм», М., 1957; Г. Менде, Очерки о философии экзистенциализма, М., 1958; М. Чалин, Философия отчаяния и страха, М., 1958; А. Schaff, Filozofia człowieka, Warszawa, 1962; П. П. Гайденко, Экзистенциализм и проблема культуры, М., 1963; Т. Шварц, От Шопенгауэра к Хайдеггеру, М., 1964 и др.

² LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Filosofija, VI, 1965.

Dėl anksčiau minėtų aplinkybių šiame straipsnyje, kiek leis toli gražu nepilnas susipažinimas su M. Haidegerio raštais, bus siekiama paliesti kai kuriuos jo žmogaus koncepcijos klausimus metodologiniu aspektu.

M. Haidegerio filosofija, kaip ir apamai egzistencializmas, iš vienos pusės, yra žmogaus susvetimėjimo šiuolaikinėje buržuazinėje visuomenėje rezultatas, individo ir visuomenės priešingumo bei žmogaus asmenybės krizės išraiška. Egzistencializmas — tai bandymas ieškoti žmogaus problemų sprendimo raktų ne susvetimėjusioje šiuolaikinėje buržuazinėje visuomenėje, o pačiame žmoguje, jo vidiniame nusiteikime. Metodologiniu požiūriu toks mėginimas iš principo nėra naujas. Tam tikra prasme jis buvo būdingas ir helenizmo laikotarpio antikos filosofinėms-etinėms mokykloms: stoikams ir epikūriečiams, religiniams mokymams (pvz., krikščionybei), Ruso ir romantikams, Ničei ir Šopenhaueriui.

Kapitalizmas nepanaikina žmonių santykių susvetimėjimo, bet dar labiau jį apnuogina. Daiktų viešpatavimas žmonėms, jų tarpusavio santykiams čia įgauna pačią ryškiausią formą. Kapitalistinių gamybinių santykių poveikyje žmonių kūrybinės veiklos produktai: kapitalas, technikos išradimai vietoj to, kad tarnautų visuomenei, pradeda viešpatauti žmogui. Sparčiais tempais besivystydama, technikos pažanga slepia ne tik socialinį gėrį — lengvina žmogaus darbą bei kelia gamybos našumą, bet ir blogį, — sukurdama nedarbą, nusivylimo, baimės ir netikrumo rytdieną būseną. Šią žmogaus netikrumo, pasimetimo ir baimės būseną apibūdina Vakarų Vokietijos sociologas Kurtas Dobereris tokiais žodžiais: „Aš žinau iš tūkstančio atskirų faktų, kad automatizacija yra lyg ugnis audros metu. Niekas nežino, kur mesis jos liepsna, niekas nežino, kas bus tos liepsnos apimtas. Ir šios stichinės jėgos neapibrėžtumas stumia žmones prie astrologų ir žynių“³.

Mokslas, kuris visais laikais tarnavo žmogui jo kovoje prieš stichines gamtos jėgas kapitalistinėje visuomenėje, ypač imperializmo epochoje, per techninį savo rezultatų pritaikymą faktiškai tampa grėsminga anti-visuomenine ir antižmogiška jėga, grasinančia sunaikinti per ištisus tūkstantmečius kurtą civilizaciją pasaulinio branduolinio karo ugnyje. Mokslo laimėjimai, technikos išradimai, sukurti žmogaus proto ir rankų, lyg išslysta iš jo kontrolės. „Žmogus, — rašo vokiečių buržuazinis sociologas R. F. Berentas, — darosi vis galingesnis savo sugebėjimo pajungti gamtos jėgas savo tikslams dėka, bet kartu jis darosi vis labiau bejėgis dėl savo nesugebėjimo pritaikyti šią savo augančią galią gyvenimiškai pozityviam tikslui pasiekti, padaryti, kad toji galia neperaugtų bet kurių rėmų, netaptų grėsme jo dvasinei pusiausvyrai, jo saugumui ir pačiai egzistencijai“⁴.

Buržuazinės visuomenės aplinka, kurioje žmogaus padėtį ir vertę nustato daiktai, kapitalas, kuriuos žmogus gali įsigyti visuomenės, kitų žmonių išnaudojimo sąskaita, konkurencinėje kovoje ir biržos spekuliacijose, iki kraštutinumo pagilina individo ir visuomenės priešingumą, gimdo individualistinę psychologiją, o skambius dorovinius meilės ir brolybės principus paverčia tuščiomis ir nereikšmingomis frazėmis. Dar daugiau. Kiek moraliniai principai siekia priderinti atskiro individo interesą prie visos visuomenės poreikių, jie tampa tam individui priešingu, svetimu įpareigojimu. Susidaro padėtis, kurioje elgtis moraliai reiškia eiti prieš save. Mat, kapitalistinė gamybos priemonių nuosavybė ir antagonistinis žmonių santykių pobūdis padaro tai, kad moralės formos tarnau-

³ K. Doberer, *Sinn und Zukunft der Automatisierung*, Frankfurt am Main, 1958, S. 181.

⁴ R. F. Behrendt, *Der Mensch im Licht der Soziologie*, Stuttgart, 1962, S. 7.

ja tiems, kurie jų nešilauko ir nukrypsta prieš tuos, kurie jų laikosi. Žodžiu, žmogus gali neblogai gyventi, tik elgdamasis nežmogiškai. Šia prasme dabartinė kapitalistinė visuomenė ir sudaro objektyvias sąlygas žmogaus asmenybės susvetimėjimui, jos dehumanizacijai, padarydama žmogaus susvetimėjimą, F. Pappenheimo žodžiais tariant, „vienu iš pagrindinių mūsų amžiaus reiškinių“⁵.

Visuomenė su visais savo ekonominio proceso bei istorinio vystymosi padariniais žmogui, jo egzistencijai, tampa svetima, jį luošinančia jėga, prieš kurią žmogus šiuolaikinėje buržuazinėje visuomenėje jaučiasi bėjęs. Baimės, netikrumo bei pasimetimo jausmas apima visų klasių bei socialinių grupių atstovus. Darbininkai bijo nedarbo, skurdo, kurį gali sukelti viskas, net technikos pažanga, automatizacija; smulkusis savininkas bijo nusigyvenimo ir branduolinio karo grėsmės, iškilusios visai žmoneijai, stambiosios buržuazijos atstovai nelabai užtikrintai jaučiasi konkurencinėje kovoje, jie bijo socializmo stovyklos laimėjimų ir to moksliška nustatyto fakto, kad ateitis nebeprisklaido kapitalizmui. Šią žmogaus netikrumo ir baimės nuotaiką dabartiniame buržuaziniame pasaulyje K. Jaspersas apibūdina, sakydamas, jog „mes jaučiamės taip, tartum žemė slystų iš po kojų“⁶. Žmogaus susvetimėjimas kapitalistinėje visuomenėje ir mėginimas jį įveikti sudaro socialinį egzistencializmą, o taip pat ir Haidegerio filosofijos, pagrindą.

Žmogaus asmenybės krizė buržuazinėje visuomenėje ir mėginimas gelbėti tą žmogaus asmenybę taip pat atsispindėjo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios filosofinėse-etišose srovėse bei grožinėje literatūroje. Nesugebėdami suvokti objektyvių socialinių žmogaus susvetimėjimo priežasčių, tų filosofijos srovių atstovai stengėsi spręsti žmogaus gelbėjimo problemą, remdamiesi ne jam svetimos buržuazinės visuomenės aplinkos pakeitimu, bet pačiu žmogumi, jo vidine laisve. Vieni iš jų žmogaus išlaisvinimo rakto ieškojo jame glūdinčiuose instinktuose, sąmonės ir sąmonės konflikte (froidizmas), kiti — jo gyvybiniuose instinktuose ir emociniame nusiteikime („gyvenimo filosofijos“ atstovai), tretieji — jo prigimtyje kovojančių dvejų pradų — biologiškojo ir dieviškojo — susidūrimu (neotomizmas), dar kiti, — aplamai paskelbdami, kad žmogaus elgesys visuomenėje negali būti determinuojamas ir iš viso negalima mokslinė etika (pozityvizmas), o kai kurie žmogaus elgimosi normavimo kriterijų paliko jo asmei nei nuožiūrai, etiką paskelbdami mokslu apie tai, kaip žmogus turi prisitaikyti prie jį supančio pasaulio (pragmatizmas). Šioje dvasinėje situacijoje, kai iškilo reikalas sukurti tokią etikos teoriją, kuri nurodytų žmogui jo vietą ir gyvenimo prasmę dabartinėje buržuazinėje visuomenėje, egzistencializmo filosofija formuojasi, kaip „naujasis humanizmas“, kaip kryptis, kuriant naują etiką, kurios tikslas parodyti, kaip žmogus, remdamasis savo vidine laisve, net jam nepalankiomis sąlygomis, galįs išsaugoti žmogišką vertę. Vadinasi, Haidegerio — vieno iš egzistencializmo srovės pradininkų — pažiūros formuojasi ne tik socialiniu, bet taip pat tam tikru gnoseologiniu pagrindu, toliau sprendžiant tas problemas, kurios buvo iškilusios XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios filosofijoje ir etikoje.

Teoriniai M. Haidegerio filosofijos šaltiniai glūdėjo E. Huserlio fenomenologijoje ir vadinamojoje „gyvenimo filosofijoje“, kurią jis radikalizavo, sujungdamas su fenomenologiniu metodu. Betarpiški teoriniai M. Haidegerio pirmtakai buvo jo mokytojas E. Huserlis, F. Ničė, A. Sopenhaueris ir ypač S. Kjerkegoras.

E. Huserlio fenomenologija nulėmė loginę-gnoseologinę Haidegerio filosofijos pusę. Huserlio nuomone, fenomenologija yra ne mokslas apie

⁵ F. Pappenheim, *The Alienation of Modern Man*, New York, 1959, p. 36.

⁶ K. Jaspers, *Die geistige Situation der Zeit*, Berlin, 1960, S. 5.

reiškinių esmę, o mokslas apie esmės suvokimą, apie esmę suvokiančią sąmonę, kuri intencionaliai santykiauja su objektu, t. y. sąmonė visuomet yra sąmonė apie ką nors. Savo fenomenologinį metodą gnoseologijoje Huserlis nukreipia prieš neokantininkų agnosticizmą ir tuo metu paplitusį Dž. Milio, H. Spenserio, E. Macho bei R. Avenarijaus psychologizmą logikoje ir gnoseologijoje.

Tačiau, kovodamas prieš psychologizmą ir agnosticizmą, Huserlis paskelbė, jog būtis esanti tik sąmonės koreliatas, kad reiškiniai, pasaulis konstituojami sąmonės aktu, kad jie yra intencionalūs, tai yra, santykiaudama su daiktais ir reiškiniais, žmogaus sąmonė „numano“ (meint) juos. Tokiu būdu Huserlio fenomenologija tampa mokslu apie pasaulio konstravimą tokį, kokią jis turi reikšmę žmogui, su fenomenologine orientacija, kad pasaulis esąs tik sąmonės intensyvumo į daiktus momentas, intencionalumo punktas. Ta prasme Huserlio gnoseologija, grindžiama sąmonės intencionalumu, nuo paprasto subjektyviojo idealizmo ir agnosticizmo skiriasi tuo, kad daiktai, reiškiniai arba juose glūdinčios esmės gali būti pažintos ir kad jos egzistuoja nepriklausomai nuo pažįstančiojo subjekto. Žmogaus sąmonės intencionalumo dėka tik atskleidžiamas objektivus reiškinų pasaulio egzistavimas. Ši Huserlio pažinimo teorijos interpretacija ir sudarė gnoseologinį pagrindą Haidegerio „fundamentalinei ontologijai“.

Jeigu Huserlio fenomenologinis metodas sąlygojo gnoseologinę Haidegerio filosofijos pusę, tai jos socialinei, etinei, antropologinei pusei susiformuotį padėjo iracionalistinė „gyvenimo filosofija“, tokie jos atstovai, kaip A. Šopenhaueris, F. Ničė, V. Diltėjus, M. Seleris ir ypač S. Kjerkegoras.

Huserlio fenomenologinio metodo ir iracionalistinės „gyvenimo filosofijos“ jungiamoji grandis Haidegerio fundamentalinėje ontologijoje yra Šopenhauerio voliuntarizmas, pagal kurį būties esmę esą galima atskleisti, tik atskleidus žmogaus esmę. Šopenhauerio nuomone, pasaulis — tai „valia savyje“, pasaulis — tai „vaizdinys man“. Visa tai, kas egzistuoja pažinimui, t. y. visas pasaulis, yra objektas, susijęs su subjektu, suvokimas t. y. kas suvokia, žodžiu vaizdinys (*A. Schopenhauer*, „Die Welt als Wille und Vorstellung“). Tačiau toks pasaulio pažinimas nepakankamas. Šopenhauerio nuomone, kyla klausimas, ar pasaulis nėra kažkas daugiau, negu paprastas objektas subjektui, negu jo vaizdinys. Sprendžiant šį klausimą, paaiškėja, jog pažinimo subjektas yra individas, kuris iš gyvenimo patyrimo nustato, kad jo vidinė esmė esanti valia. Remdamasis šia savo vidine esme — valia, individas konstatuoja, kad visas pasaulis su savo objektais pagal savo vidinę esmę sutampąs su tuo, ką mes vadiname „valia savyje“. Žodžiu, žmogus pagal savo vidinę esmę nustatąs pasaulyje vykstančių procesų esmę.

Filosofinės Ničės idėjos apie žmogaus susiliejamą su minia dėl savo dvasinio tingumo, apie stiprųjį antžmogį taip pat suvaidino svarbų vaidmenį Haidegerio antropologizmui. Savo darbe „Šopenhaueris, kaip auklėtojas“ Ničė rašė: „Žmogus, kuris nenori susiliesti su minia, turi visų pirma atmesti savo tingumą ir klausyti savo sąžinės balso, šaukiančio jam: „Būk pačiu savimi. Visa, ką tu dabar galvoji ir darai, ko sieki,— visa tai ne tu!“ Priešingu atveju tu būsi tik manekenu, mąstančiu pagal bendrą šabloną“⁷. Aišku, kad „manekenas, mąstantis pagal bendrą šabloną“, turi daug panašumo su Haidegerio žmogumi, netekusiu savo individualybės „Man“ poveikyje.

⁷ Ф. Ницше, Полное собр. сочинений, т. II, М., 1909, стр. 182.

Svarbiausią vaidmenį Haidegerio filosofijai pasukti į žmogų, abstrahuotą nuo visuomenės bei užsidariusį savajame „Aš“, suvaidino danų filosofas ir teologas S. Kjerkegoras (1813—1855). Siekdamas išgelbėti žmogaus asmenybę iš susvetimėjimo kapitalistinėje visuomenėje, jis stjo prieš oficialiąją krikščionybę, prieš Šelingo ir Hegelio idealistines sistemas, kaip pajungiančias žmogų būtinumui. Suabsoliutindamas žmogaus valios sugebėjimą pasirinkti elgesio būdą, Kjerkegoras iškelė idėją, kad žmogus visada stovįs prieš pasirinkimo galimybę, prieš „arba-arba“. Žmogus galįs pasirinkti du egzistavimo būdus: gali egzistuoti arba kaip masės žmogus, arba kaip asketiškas-krikščioniškas individualistas, gali arba pasimesti žemiškuose kasdieniškuose malonumuose, arba, gyvendamas baimėje, rūpesčiuose bei laukdamas mirties, pasiekti sielos išganymo. Svarbiausioji žmogaus laisvės prielaida esanti tvirtai pasirinkti save ir būti atsakingu už savo poelgį. Tiktai toks poelgis laisvas, kurio aš panorėjau, kuris yra mano dorovinės valios reiškimasis, o ne tas, kuris padiktuotas kokio nors būtinumo, ar tai būtų mano prigimties ar mano proto būtinumas. Dora esanti tokia sąmonė, kuri save laisvai pasirenkanti. „Tik pasirinkdamas save nuodėmingu, kaltu prieš dievą, tu pasirenki save absoliučiai“⁸.

Kjerkegoro nuomone, žmonės prarandą savo žmogiškąją esmę, nes jie nežino tikrosios savo gyvenimo prasmės, labai lengvai susižavį kasdieninio gyvenimo rūpesčiais bei reikalais ir neturi pakankamai vidinės drąsos išlikti pačiais savimi. Vadinasi, dėl žmogaus susvetimėjimo esąs kaltas pats žmogus, o ne visuomenė. Atsiribodamas nuo visuomenės ir religinėje ekstazėje užsidarydamas savyje, jis vėl galįs tapti tikroju „Aš“. Galimybė arba pasirinkti savo „tikrąją egzistenciją“, arba paskęsti „Man“ būsenoje taip pat raudona gija eina ir per visą Haidegerio filosofiją.

Tokios yra socialinės ir teorinės Haidegerio filosofijos bei jo žmogaus koncepcijos susiformavimo prielaidos. Turint visa tai galvoje, galima pasakyti, jog Haidegerio filosofijoje ir antropologijoje lyg organiškai susijungę visi tie žmogaus susvetimėjimo problemos aspektai, kurie buvo keliami ir sprendžiami XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios filosofijoje. Vadinasi, Haidegerio filosofija ir joje keliamą žmogaus koncepciją yra logiškai dėsninga tolesnė jo gyvenamojo laikotarpio filosofijos raidos išvada.

Remdamasis Huserlio fenomenologija, M. Haidegeris savo filosofijoje iškelia būties problemą — klausimą, kas yra būtis. Jo nuomone, klausimas apie būties prasmę, iškeltas „ikisokratikų“ ir Platono, vėlesnės Vakarų pasaulio filosofijos buvęs užmirštas. Visa ligšiolinė filosofija kalbėjusi apie būtį, kaip apie duotą, t. y. savaime aiškų dalyką, visai nekeldama klausimo apie tos būties esmę ir prasmę. Dėl to jis savo pagrindinį veikalą „Sein und Zeit“ („Būtis ir laikas“) ir pradeda klausimu apie būties prasmę, laikydamas savo uždaviniu jį išspręsti⁹.

Būties prasmės problemos iškėlimas Haidegerio filosofijoje ir jos antropologizavimas turi savo teorines ištakas. Huserliui žmogus kaip pažįstas subjektas iš pradžių konstituoja pasaulį arba būtį, todėl, anot jo, klausimas apie būties esmę galįs būti išspręstas, atskleidus žmogaus esmę. Haidegeris savo mokytojo Huserlio fenomenologistinės metodologijos (ir ne tik jos¹⁰) įtakoje taip pat siūlo prie būties esmės atskleidimo eiti per žmogaus esmės išaiškinimą. Atskleisti, kas yra pasaulis, mes galime sužinoti,

⁸ S. Kierkegaard, Entweder—Oder, 1922, S. 156.

⁹ M. Heidegger, Sein und Zeit, Halle a. d. S., 1927, S. 2.

¹⁰ Reikia pažymėti, jog, Sopenhauerio manymu, pažinimo subjektas — individas, gyvenimiško patyrimo keliu nustatęs, kad jo vidinė esmė esanti valia, konstatuoja, kad ir pasaulis taip pat yra „valia savyje“, t. y. žmogus, tik atskleidęs savo esmę, gali eiti prie pasaulio esmės atskleidimo.

kas yra žmogus. Tokiu būdu klausimas apie žmogaus būtį, arba, kaip jį vadina Heidegeris, apie „žmogaus buvimą“ (Dasein), pasidaro centriniu ontologijos ir gnoseologijos klausimu. Heidegeris vartoja terminą „Dasein“¹¹, žmogaus būties, žmogaus, turinčio sąmonę, esančio „viso to, kas egzistuoja“ (Seiende) atskleidimo arba supratimo būdas, prasme. Priešdėlis „Da“, Heidegerio nuomone, reiškia žmogaus būties arba žmogaus esmę, jos atsiskleidimą (Erschlossenheit) būčiai. „Žmogaus būtis yra jos atsiskleidimas“ („Das Dasein ist seine Erschlossenheit“). Savo atsiskleidimu „žmogaus buvimas“ ir reiškiasi kaip būties aplamai (Sein) supratimo būdas, žmogaus būties atsiskleidimo pagrindas esanti žmoguje glūdinti prigimtinė šviesa (lumen naturale). Anot Heidegerio, pasakymas „Žmogus, apšviestas prigimtinės šviesos“ visai nereiškia, kad žmogus būtų iš šalies apšviečiamas, bet kad jis pats iš savęs yra apšviestas, t. y. kad jis pats yra šviesos šaltinis. O kadangi žmogus pats yra „lumen naturale“, jis atskleidžia visa, ką jo šviesa pasiekia ir visa lieka paslėpta tamsoje, ką ji nepasiekia¹². Vadinasi, būtis, pasaulis įgyja prasmę tik tiek, kiek jis yra žmogaus atsiskleidimo sfera; kiek pasaulis yra „Dasein“ buveinė, tiek galima kalbėti apie jo (t. y. pasaulio) egzistavimą ir supratimą¹³. Tačiau Heidegeris visai neteigia, kad būtis, pasaulis yra žmogaus sąmonės sukuriamas. Vadinasi, Huserlio fenomenologija Heidegerio filosofijoje pavirsta žmogaus egzistavimo ontologija arba egzistencijos filosofija. Kadangi egzistencijos filosofijos tikslas esąs atsakyti į pagrindinį ontologijos klausimą — į klausimą apie būties aplamai (Sein) prasmę, tai savo filosofinį metodą jis ir pavadino fundamentaline ontologija.

Žmogaus būties (Dasein) nagrinėjimas Heidegeriui yra įvadas į pagrindinės ontologinės problemos sprendimą. Geriausias būdas atskleisti žmogaus būties esmę esąs fenomenologinis metodas¹⁴ — ėjimas prie reiškinių, kaip tokio, esmės. Huserlio nuomone, fenomenologija esanti mokslas apie sąmonę suvokiančią esmę, t. y. apie jos intencionalumą (sąmonė yra sąmonė apie ką nors). Žmogus yra ypatingas būties būdas pasaulyje. Filosofija ir turinti atskleisti žmogaus būties ypatingumą, tikrąją esmę, kuri glūdi pačioje žmogaus būtyje, jos galimybėje. „Žmogaus būties esmė glūdi jo egzistencijoje“ („Das „Wesen“ des Daseins liegt in seiner Existenz“)¹⁵. Heidegerio manymu, sakiny „Žmogus egzistuoja“ atsako ne į klausimą, ar žmogus iš tikrųjų yra ar ne, bet į klausimą, kokia žmogaus esmė¹⁶. Žmogaus egzistencija arba esmė Heidegerio suprantama kaip vidinė žmogaus laisvė, kaip „ekstazinė vidinė būseną“¹⁷, kaip galimybė būti pačiu savimi arba nebūti pačiu savimi. „Pats žmogus“, žmogaus egzistavimas (Dasein) visada suprantamas iš jo egzistencijos, iš galimybės būti pačiu savimi arba nebūti pačiu savimi¹⁸, arba kaip galimybė pasirinkti tikrąją egzistenciją (Eigentlichkeit), arba netikrąją egzistenciją (Uneigentlichkeit)¹⁹.

Žmogaus egzistavimo būdus, kuriais galinti reikštis jo tikroji arba netikroji egzistencija, t. y. realizuoti jo galimybė arba ištirpti visuomenėje, arba būti pačiu savimi, — Heidegeris vadina „egzistavimo“ arba „žmogiškiosios būties“ modusais, egzistencialais. Žmogaus gyvenimas pa-

¹¹ Gal būt, tiksliausias termino „Dasein“ vertimas buvo duotas prof. V. Sezemano kaip „būtis—sąmonė“, kaip „sąmoningas buvimas“.

¹² M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 133.

¹³ Ten pat, p. 213.

¹⁴ Ten pat, p. 27—28.

¹⁵ Ten pat, p. 42.

¹⁶ M. Heidegger, Über den Humanismus, Frankfurt am. Main, 1947, S. 16.

¹⁷ Ten pat, p. 19.

¹⁸ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 12.

¹⁹ Ten pat, p. 42, 53.

sireiškiąs buvimu pasaulyje (In-der-Welt-sein), supratimu (Verstehen), nusiteikimu (Befindlichkeit), rūpesčiu (Sorge), atsiskleidimu (Erschlossenheit), apleistumu, suirimu (Verfallenheit), įmestumu (Geworfenheit), suvidutinėjimu (Durchschnittlichkeit), baime (Angst), „mirties baime“ (Angst zum Tode) ir kt. Kadangi, gyvendamas visuomenėje, žmogus, paskęstas kasdieniniuose jam nereikšminguose rūpesčiuose, prarandąs savo žmogiškąją esmę, suvidutinėjęs pagal visuomenėje nusistovėjusius standartus, tai egzistencialistinės filosofijos uždavinys ir esąs padėti žmogui suprasti jo „tikrąją esmę“, „tikrosios egzistencijos“ galimybę, kad jis vėl galėtų grįžti į save. Kada egzistencialistai kalba apie žmogaus esmės praradimą visuomenėje apamai, tai čia galima suvokti žmogaus susvetimėjimą faktiškai kapitalistinėje visuomenėje, tos visuomenės priešingumą asmenybei. Haidegerio siekimas gelbėti žmogų iš nugrimzdymo išoriniame pasaulyje, visuomenėje ir priminti jam jo galimybę atgauti savo žmogiškumą yra iš esmės siekimas likviduoti žmogaus susvetimėjimą dabartinėje kapitalistinėje visuomenėje. Šia prasme egzistencializmo filosofijos tikslas — išvaduoti žmogų iš susvetimėjimo formaliu požiūriu yra humanistinio pobūdžio. Galėtų atrodyti, jog tikslo požiūriu — likviduoti žmogaus susvetimėjimą dabartinėje kapitalistinėje visuomenėje — egzistencializmas, ypač jo ateistinė kryptis (Haidegeris ir Sartras), sutampąs su marksizmu. Tai viena iš aplinkybių, kuri sudarė Sartro iliuziją, kad marksizmą esą galima papildyti egzistencializmu. Tačiau tarp egzistencialistinio ir marksistinio humanizmo supratimo yra gana didelis skirtumas.

Egzistencialistinio ir marksistinio humanizmo skirtingumas gali būti nuštatomas dviem aspektais: 1) pačios žmogaus susvetimėjimo problemos interpretavimu ir 2) to susvetimėjimo įveikimo kelių bei būdų supratimu. Tam skirtingumui atskleisti šiais dviem aspektais mes ir paliesime metodologinius Haidegerio žmogaus koncepcijos pagrindus.

Kaip Haidegeris supranta žmogaus esmę ir jo susvetimėjimo priežastis kapitalistinėje visuomenėje? Čia iš karto reikia pažymėti, jog Haidegeris, remdamasis Huserlio fenomenologiniu metodu, nagrinėja žmogaus egzistavimą arba žmogų (Dasein), kurio esmę ir sudaranti galimybė arba būti savimi, arba paskęsti visuomenės kasdieniškuose reikaluose. Tiesiogiai Haidegeris nekalba apie kapitalizmą. Tačiau to nagrinėjimo potekstėje gana aiškiai jaučiama žmogaus tragedija dabartiniame kapitalistiniame pasaulyje.

Tikros žmogaus esmės, jo žmogiškumo (humanitas) atskleidimą ir nurodymą kelio, kaip žmogus turi išsigelbėti, Haidegeris vadina humanizmu. Knygoje „Apie humanizmą“ jis pabrėžia, kad humanizmo pobūdis priklauso nuo žmogaus esmės supratimo. „Humanizmas,— sako Haidegeris,— skiriasi priklausomai nuo žmogaus „laisvės“ bei jo „prigimties“ supratimo. Priklausomai nuo to skiriasi ir jo įgyvendinimo keliai. Markso humanizmui nereikalingas grįžimas į antiką (kaip tai buvo būdinga, Haidegerio nuomone, Renesanso ir XVIII a. vokiečių humanizmui.— *J. R.*), lygiai kaip jis nereikalingas ir humanizmui, kurį Sartras apibūdino kaip egzistencializmą. Šia plačiąja prasme humanizmu esanti ir krikščionybė, nes pagal jos mokymą viskas turi būti nukreipta žmogaus sielos gelbėjimui, ir žmonijos istorija šventojoje istorijoje reiškiasi kaip gelbėjimo istorija. Šios humanizmo formos galinčios būti labai įvairios pagal tikslą ir pagrindimą, pagal jų realizavimo būdą ir priemones, pagal jų nagrinėjimo formą,— jos sutampančios tikrai tuo, kad humanistas („homo humanus“) jų apibūdinamas tam tikra gamtos, istorijos, pasaulio, pasaulio pagrindo, tai yra viso to, kas egzistuoja (des Seienden), interpretacija“²⁰.

²⁰ M. Heidegger, *Über den Humanismus*, S. 11.

Haidegeris atmeta biologinį, religinį ir visuomeninį žmogaus (kaip protingos būtybės — *animal rationale*) esmės aiškinimą kaip metafizinį, o tuo remdamasis atmeta kaip metafizinius antikinį, krikščioniškąjį, Renesanso, XVIII a. vokiečių ir marksistinį humanizmą²¹. „Kiekvienas žmogaus esmės apibūdinimas,— sako Haidegeris,— kuris jau numano kokį nors „tą, kad egzistuoja“ (des Seienden) aiškinimą, neiškeldamas klausimo apie būties tiesą, ar jis tai daro sąmoningai, ar nesąmoningai, yra metafizinis“²². Toks, jo nuomone, žmogaus esmės apibūdinimas, pavyzdžiui, esąs „žmogus — protinga būtybė“ (*animal rationale*) todėl, kad žmogus čia traktuojamas, kaip ir visi kiti daiktai, medžiai, gyvuliai, neatskleidžiant žmogaus ypatingumo, jo specifikos, kad čia „neįveikiama biologizmo klaida“²³, kad čia pašventinamas žmogaus nežmogiškumas. Haidegerio nuomone, žmogaus esmė esanti jo santykis su būtimi, tai, kad jis esąs „būties sargas“²⁴, kad jo egzistavimas esąs būties supratimas, kad žmogaus esmė esanti jo egzistencija — jo vidinė laisvė tapti savimi arba pasinerti pasaulyje ir kasdieniniuose rūpesčiuose. Žodžiu, Haidegeriui žmogaus esmė esanti jo egzistencija, t. y. galimybė suvokti save, pasaulį, būti ir sugebėjimas atitinkamai nusiteikti pasaulio, būties atžvilgiu, jo dvasinė didybė pakilti aukščiau daiktų pasaulio. O tai ir sudaro žmogaus ypatingumą, jo specifiką, jo vertingumą visų kitų pasaulyje sutinkamų daiktų ir reiškinių atžvilgiu.

Jeigu žmogaus interesai ir teorinė arba praktinė veikla nukreipta į išorę, į išorinį pasaulį, t. y. į tame pasaulyje esančius reiškinius, tuomet žmogus egzistuoja, paskendęs pasaulyje daiktų, kurie jo atžvilgiu gali būti arba kaip kažkas „esančio po ranka“ (*Zuhandendes*), kiek žmogus jais naudojasi kaip įrankiais, arba „tai, kas yra“ (*Vorhandendes*), kiek jie teoriškai suvokiami. Haidegerio nuomone, visa ankstesnioji filosofija tokiu aspektu ir traktavusi žmogaus egzistavimą, t. y. kaip ir kitus pasaulio daiktus bei reiškinius. Kitokio žmogaus egzistavimo būdo, kaip pasinėrimo į daiktų pasaulį (teorine ar praktine subjekto santykiavimo su būtimi prasme) toji filosofija nežinojusi. Haidegeris mano, jog jis atskleidęs naują žmogaus būties aiškinimo būdą arba, tiksliau tariant, naują žmogaus buvimo pasaulyje būdą, kuris nesąs nei teorinis, nei praktinis, o jo tikroji būtis, egzistencija, egzistencijos nukrypimas į save, į savo galimybes, o ne į išorinio pasaulio daiktus.

Ankstesnioji filosofija ir tradicinė gnoseologija suprato tiesą kaip proto bei tikrovės atitikimą ir aiškino pažinimą kaip daiktinio santykiavimo procesą. Vieningą žmogiškąjį atskleidimą (*Erschlossenheit*) ji traktuoja kaip dviejų daiktų: daikto („atskleidžiantysis protas“) ir daikto („atskleidžiamoji tikrovė“) santykį, o tiesos tikrumą (t. y. objektyvumą) taip pat nustato, lygindama sprendimą su tikrovės daiktais. Haidegerio nuomone, sprendimas savo tikrumą įrodąs ne jo atitikimo tikrovei įrodymo keliu, o įrodymu to fakto, kad jis (sprendimas) atskleidžia daiktus, kokie jie patys yra savaime. Haidegeriui atskleidžiančioji egzistencija esanti tiesa ta prasme, kad žmogaus egzistencijos galimybės atskleisti tiesą, realizaciją kartu reiškia pačios savęs, savo būties kūrimą, projektavimą (*Entwerfen*). Remdamasis tuo faktu, kad pasaulio pažinimas yra viena žmogaus savybių, kad be žmogaus negali būti pažinimo, Haidegeris daro išvadą, jog tiesa priklausanti nuo ją atskleidžiančios ir kartu ją kuriančios žmogaus egzistencijos. Tiesa esanti tol, kol yra egzistencija. Niutono dėsniai, prieštaravimo principas, apskritai kiekviena tiesa tol yra tikri, kol

²¹ M. Heidegger, *Über den Humanismus*, S. 12, 14.

²² Ten pat, p. 12.

²³ Ten pat, p. 14.

²⁴ Ten pat, p. 29.

egzistuoja žmogus. Pavyzdžiui, Niutono dėsniai iki jo nebuvo nei teisingi, nei klaidingi. Tik Niutono dėka jie tapo tikri, nes juose žmogus atskleidė anksčiau paslėptą tikrovę. Tiesa egzistuoja kartu su žmogumi²⁵, jos pobūdis yra žmogiškas. „Kiekviena tiesa pagal savo iš esmės žmogiškąjį pobūdį priklauso nuo žmogaus būties“²⁶. Tiesos atskleidimas yra vienas iš žmogaus egzistencijos realizavimosi būdų, „žmogus yra būties tiesos sargas“²⁷.

Jeigu Haidegeriui tiesa yra pati ją atskleidžiančioji ir kuriančioji žmogiškoji egzistencija (tas sugebėjimas ją ir skiria nuo „viso to, kas egzistuoja“ (Seiendes), tai tolesnė filosofijos raida turinti visai logiškai kelti klausimą, kokia yra pačios žmogiškosios būties prasmė, kaip ji gali projektuoti save, realizuoti savąją egzistenciją. O žmogus turi dvi galimybes save realizuoti: tikrąją ir netikrąją²⁸.

Netikrąją (uneigentliches) žmogaus būtį Haidegeris apibūdina tokiomis modusais arba egzistencialais, kaip buvimas pasaulyje (In-der-Welt-sein), pažinimas (Verstehen), rūpestis (Sorge), apleistumas (Verfallenheit), suirimas, įmestumas (Geworfenheit), suvidutinėjimas (Durchschnittlichkeit) ir kt. Netikrąjį žmogaus egzistencijos būdą arba nuskendimą daiktų pasaulyje bei praradimą savojo „Aš“ visuomeninės aplinkos poveikyje, Haidegeris apibūdina egzistavimu „Man“ diktatūros sferoje. „Man“ kategorija Haidegerio filosofijoje reiškia anoniminį visuomenės, visuomeninės aplinkos, viešosios nuomonės, visuomeninių principų bei elgimosi normų viešpatavimą individui. Tas visuomenės, viešosios nuomonės viešpatavimas reiškiasi tuo, kad čia atskiras individas lyg ir „suvisuomeninamas“, kad čia kiekvienam lyg pateikiamas vienodas standartinis atsakymas į visus išylančius klausimus, nustatomi bendri elgimosi principai ir normos, pagal kuriuos elgdamasis ir samprotaudamas, individas nebetenka savo individualybės ir kūrybiškumo. „Man“ diktatūros sferoje esančio žmogaus pasaulį, arba buvimą pasaulyje (In-der-Welt-sein), Haidegeris apibūdina kaip „gyvenimą kartu“ (Mitwelt, Mitsein), kaip gyvenimą visuomenėje, kaip „buvimą kartu su kitais“ (Mitsein mit Anderen)²⁹.

Nors Haidegerio „Man“ koncepcijoje kalbama apie visuomenės apskritai priešingumą individui, stojama prieš jos diktatūros reikimąsi žmogui, potekstėje aiškiai jaučiama neigiamas šiuolaikinės buržuazinės visuomenės poveikis žmogaus asmenybei, tos asmenybės, virtusios savotiška standartizuota socialine kategorija, skundas ir tragiškumas, jos protestas prieš ją luošinančią kapitalistinę santvarką. „Naudodamasis visuomeninėmis susiėkimu priemonėmis, naudodamasis ryšiais (laikraščiais), kiekvienas darosi panašus į kitą (ist jeder Andere wie die Andere). Šis buvimas šalia vienas kito (Mitandersein) ištirpdo nuosavą egzistenciją (eigenes Dasein) kitų žmonių būties būde (Seinsart), būtent tokiu būdu, kad kiti dar labiau blėsta dėl savo skirtingumo (Unterschiedlichkeit) ir apibrėžtumo, išraiškumo (Ausdrücklichkeit) netekimo. Šiame neišskiriamume (Unauffälligkeit) ir „neapibrėžtume (Nichtfeststellbarkeit) „Man“ atskleidžia savo tikrąją diktatūrą. Mes gėrimės ir linksminamės taip, kaip gėrisi kiti („Man“), mes skaitome, žiūrime ir samprotaujame apie literatūros ir meno kūrinius taip, kaip žiūri ir samprotauja kiti, bet mes šalinamės minios („grossen Haufen“) taip pat, kaip šalinasi kiti, mes jaudinamės dėl to pat, dėl ko jaudinasi ir kiti. „Man“, kuris nėra kažkas apibrėžto ir tuo pat

²⁵ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 226.

²⁶ Ten pat, p. 227.

²⁷ M. Heidegger, Über den Humanismus, S. 18.

²⁸ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 12, 43, 53.

²⁹ Ten pat, p. 118, 120–121.

metu yra Visi, nors ir ne Sumos pavidalu, priskiria (vorschreibt) žmogui kasdieniškumo būties būdą (die Seinsart der Alltäglichkeit)³⁰.

Siame „kasdieniškumo būties būde“ žmogus reiškiasi ne kaip asmenybė, o greičiau kaip daiktas, ne kaip veikimo subjektas, o kaip kažko už jo esančio, svėtimo „Man“ veikimo objektas. Ne žmogus veikia, o žmogumi veikiama. Žmogus čia tampa priemone, paprastu „Man“ veikimo momentu. Tačiau „Man“ diktatūra „gyvenime kartu su kitais“ ne tik viešpatuoja žmogui, atimdama iš individo jo savitumą (Selbigkeit), bet ir atskiria žmogų nuo kitų, priešpastato žmones vienus kitiems. Kadangi „Man“ suniveliuoja visus žmonių skirtingumus, pritaiko juos prie bendro lygio, naikindamas visa, kas buvo tikro, pranašesnio, pradinio, todėl žmogus nuolat rūpinasi išlaikyti savo skirtingumą kitų atžvilgiu, pasivyti arba pralenkti kitus, tuo pačiu juos sulaikydamas. Šią žmonių tarpusavio santykiavimo tendenciją „Man“ kasdieniškumo būklėje Haidegeris apibūdina kaip nutolimą (Abständigkeit)³¹. Šioje iš „Man“ viešpatavimo išplaukiančioje žmonių tarpusavio santykiavimo tendencijoje ryškiai jaučiamas žmonių santykių susvetimėjimas buržuazinėje visuomenėje, žmonių interesų priešingumas, konkurencinė kova, siekimas iškilti kitų sąskaita.

Nagrindamas žmonių santykių priešingumą, Haidegeris parodo buržuazinei visuomenei būdingą moralinių principų atitrūkimą nuo žmonių veiklos, sąlygojamos jų faktinės socialinės padėties, jų atvirkštinių santykių su realiais žmonių santykiais. „Man“ sferoje „buvimas kartu su kitais“ visiškai nėra uždaras, abejingas vieno šalia kito buvimas, bet įtemptas, įtartinas dviprasmiškas (zweideutiges), vienas kito tykojimas (Aufeinander-Aufpassen), slaptas vienas kito klausymas (Sichgegenseitig-Abhören). Po „vienas už kitą“ kauke slepiasi „vienas prieš kitą“³².

Toji aplinkybė, kad „Man“ poveikyje, „buvime kartu su kitais“ (Miteinandersein) tikrieji žmonių santykiai yra iškraipomi ir užtušuojami žmonių nuomonėje bei principuose, o individas padaromas kažkoku standartiniu vidurkiu, sąlygoja tai, kad, vietoj teisingo pasaulio ir savo būties suvokimo, žmogus tenkinasi gaudais (Gerede), žingeidumu (Neugier) ir dviprasmiškumu (Zweideutigkeit), kurie sudaro regimybę, kad jam garantuotas tikrumas bei jo būties visų galimybių realizavimo pilnumas. Gandų, žingeidumo bei dviprasmiškumo, t. y. klasinės visuomenės susvetimėjusios ideologijos poveikyje žmogus paskęstas „Man“ sferoje ir jam svetimuose dalykuose bei rūpesčiuose, nusiramindamas savo padėtimi ir užmiršdamas savo tikrąją esmę. Tokią žmogaus padėtį visuomenėje Haidegeris apibūdina kaip žmogaus suirimą, apleistumą (Verfallenheit des Daseins), t. y. laiko padėtimi, kurioje žmogus praranda savo žmogiškumą³³.

Nors dirbtinės ir abstrakčios Haidegerio konstrukcijos (Dasein, Mits-ein, Man, Zweideutigkeit, Verfallenheit ir kt.) neturi konkretaus istorinio ir socialinio turinio, jose galima justti žmogaus asmenybės susvetimėjimą kapitalistinėje visuomenėje. Buržuazinės visuomenės priešingumas žmogui ir konkurencinės kovos sukeltas priešingumas tarp žmonių ir dvigubos moralės buvimas, žmogaus nužmogėjimas ir klasinės visuomenės ideologinių principų nesugebėjimas parodyti faktinės žmonių padėties — visa tai jaučiama tarp eilučių Haidegerio „Man“ koncepcijoje.

Tačiau „Man“ koncepcijoje žmogaus susvetimėjimas suprantamas kaip amžinas bet kurios visuomenės palydovas, o visuomenės ir individo priešingumas taip pat kaip amžina žmonijos problema. Nesuprasdamas to fakto, kad žmogaus susvetimėjimas — tai klasinės visuomenės rezultatas,

³⁰ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 226—227.

³¹ Ten pat, p. 126.

³² Ten pat, p. 175.

³³ Ten pat, p. 175—176.

o pati klasinė visuomenė su jai būdingais socialiniais padariniais yra tik tam tikras dėsningo istorinio proceso etapas, Haidegeris žmogaus susvetimėjimą suprato kaip jo dvasinio silpnumo ir tingumo padarinį. Vadinasi, jo požiūriu, žmogaus susvetimėjimo, jo nužmogėjimo priežastis yra paties žmogaus pasidavimas „Man“ diktatūrai..

Iš tokios idealistinės žmogaus susvetimėjimo problemos interpretacijos išplaukia Haidegerio filosofijoje ir atitinkami to susvetimėjimo įveikimo būdai bei keliai.

Jeigu tradicinė filosofija ir gnoseologija, pradedant Dekartu ir Loku, stengėsi atriboti pažinimą nuo emocijų, kentėjimų bei kitų afektų, tai Haidegeris, iracionalistinės „gyvenimo filosofijos“ poveikyje, priešingai, laiko žmogaus ekstazinę būseną žmogaus egzistencijos pagrindu santykiyje su pasauliu³⁴. Viena iš tokios būsenos formų esanti baimė. Baimėje žmogus tampa vienišu, grįžta į save, pasaulis jam tampa bereikšmiu ir nesiminiu. Baimė jam primena, kad jis yra apleistas, praradęs savo žmogiškumą, kad jis yra „Man“ reiškimosi momentas. Ta prasme baimėje „kaip vienoje iš pagrindinių žmogaus nusiteikimo (Befindlichkeit) formų, glūdinti žmogaus egzistencijos galimybė arba pasakėti kasdieniškuose pasaulio ir visuomenės rūpesčiuose, arba būti pačiu savimi. Toji vidinė žmogaus laisvė, jo dvasinis nusiteikimas ir sudaro jo specifiką, jo egzistencijos esmę, kuri ir skiria žmogų nuo kitų gyvų būtybių. Žmogaus esmė arba egzistencija niekada nebūna užbaigto pavidalo, ji visada būna galimybėje: arba ją galima realizuoti, arba ji galinti pasilikti „Man“ nelaisvėje. Savo tikrąją egzistenciją žmogus gali pasiekti ne visam laikui. Jis gali save nuolat atrasti ir vėl prarasti, projektuoti (entwerfen) save, realizuoti jame glūdinius planus. Tikrasis žmogaus savitumas (Selbstsein) remiasi ne fiziniu atitrūkimu nuo beasmeninio „Man“, o ypatinga subjekto padėtimi, t. y. egzistencialine to „Man“ kaip pagrindinio egzistencialo modifikacija — ypatingu dvasiniu žmogaus nusiteikimu viešpatavimo atžvilgiu³⁵.

Baimė Haidegeriui yra tas žmogaus egzistencijos modusas, kuris kaip savotiškas tiltelis, skiria žmogų, išblaškytą „Man“ kasdieniškuose, nuo jo galimybės atrasti save, ypatingai modifikuojant „Man“ aplinką. Baimės fenomenas Haidegerio žmogaus koncepcijoje nėra atsitiktinis dalykas. Baimė iš tikrųjų yra viena iš žmogaus psichinių būsenų, kurioje galimas savęs suvokimas. Mes net sakome, kad žmogaus bejėgiškumo prieš gamtos bei socialines jėgas suvokimas buvo viena iš religijos atsiradimo priežasčių. Marksas „Ekonominiuose-filosofiniuose rankraščiuose“ taip pat pažymėjo, kad „kančia, suprantama žmogiška prasme, yra vienas iš būdų, kuriuo žmogus suvokia savąjį „aš“³⁶. Kadangi Haidegeriui dvasinė žmogaus būseną, jo ekstazinis nusiteikimas yra išėities taškas žmogaus susvetimėjimo problemai spręsti, tai aišku, kad baimė čia visai logiškai pasidaro pagrindine kategorija. Haidegeris nesutinka su marksistine žmogaus koncepcija (kurią jis laiko metafizine), aiškinančia, jog žmogaus esmė yra visuomeninė, t. y. traktuojančia žmogų, kaip lygiavertį su visais kitais pasaulio objektais. Marksui žmogaus susvetimėjimas yra ne tiek jo moralinio smukimo rezultatas, kiek objektyvus klasinės visuomenės susiformavimo ir vystymosi padarinys. Marksui žmogaus esmės praradimas yra ne paties žmogaus asmeninė, bet socialinė problema. Haidegeriui, priešingai, žmogaus susvetimėjimas yra jo paties vidinio silpnumo požymis³⁷.

³⁴ M. Heidegger, Über den Humanismus, S. 15

³⁵ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 130.

³⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 592.

³⁷ M. Heidegger, Über den Humanismus, S. 10.

Bijodamas būti pačiu savimi, žmogus nusisuka nuo savo tikrosios egzistencijos ir pabėga į „Man“, ištirpdamas visuomenėje ir prarasdamas savo individualybę. Taip, anot Haidegerio, atsirandąs žmogaus egzistavimas kasdieniškumo bei suvidutinėjimo būklėje, paprastas buvimas pasaulyje (In-der-Welt-sein), vietoj „tikrojo Aš“ (eigenes Selbst) atsiranda „suvisuomenėjęs, praradęs save Aš“ (Man-selbst)³⁸. Visuomenės istorijos materialinės metodologijos aiškinimo požiūriu klasinė, ypač buržuazinė, visuomenė luošina žmogaus asmenybės vystymąsi, padaro jį tam tikra socialine kategorija. Kas gi, Haidegerio nuomone, verčia žmogų prarasti savo žmogiškumą, kas gi verčia jį bėgti nuo savęs?

Turėti tikrąją (eigentlichen) būti, egzistenciją, t. y. būti pačiu savimi, žmogui labai sunku. Tuo tarpu daug lengvesnis yra pasinėrimas ir savęs išblaškymas (Zerstreuung) visuomenėje, kur žmogus „suvidutinėja“ ir elgiasi pagal tam tikrus jam primestus standartus, jis gali gyventi ir elgtis taip, kaip gyvena ir elgiasi kiti, kaip gyvena „Man“, kuris nėra nei šitas, nei anas, nei kitas, nei keletas, o kažkas bendro³⁹. Atsakomybė už žmogaus poelgius tenka ne jam pačiam, o „Man“, nes žmogus nėra laisvas savo poelgiuose, o klauso tam tikrų visuomenės įstatymų, įsakų ir reikalavimų. Nutolimas (Abständigkeit), suvidutinėjimas (Durchschnittlichkeit) konstituoja, kaip „Man“ buvimo būdus, tai, ką mes žinome kaip visuomeniškumą, viešąją nuomonę (Öffentlichkeit)⁴⁰. Vadinasi, žmogus, bijodamas savęs, bijodamas būti atsakingas už savo veiksmus, ir pasirenka savo netikrąjį (Uneigentliches) būties būdą, paskęsdamas kasdieniškumo ir suvidutinėjimo sferoje. Tačiau pabėgimas nuo savęs ir pasinėrimas į „Man“ viešpatavimo sferą neišgelbsti žmogaus asmenybės. Haidegerio nuomone, tai iliuzija, tariamybė. Netikrumo būklėje žmogų nuolat persekioja nerimas (Unheimlichkeit) dėl to, kad socialinės aplinkos poveikyje jis gali visai save prarasti kaip individualybę. Dėl to baimė, anot Haidegerio, yra pagrindinis žmogaus egzistencijos bruožas, neišvengiamas žmogaus gyvenimo palydovas, padedąs atskleisti jame glūdinčią vidinę laisvę, pasirinkimo laisvę⁴¹. Ta prasme laimė esanti didžiausia žmogaus palaima.

Baimė, Haidegerio manymu, atskleidžia žmogų kaip esybę, kuriai svarbu tik ji pati, kaip esybę, projektuojančią save, remiantis savo galimybėmis, kaip esybę, susirūpinusią savimi. Šis savęs projektavimas pagal savo galimybes ir sudaro žmogaus laisvę, jo esmę. Žmogus gali realizuoti šią savo galimybę, gali realizuoti arba būdamas pačiu savimi gyvenime, arba prarasdamas save, t. y. susvetimėdamas visuomenėje. Abiem atvejais žmogus renkasi laisvai. Kaip tik šiuo žmogaus laisvės traktavimo aspektu Haidegeris padarė nemažą įtaką Ž.-P. Sartro žmogaus koncepcijai⁴².

Tačiau šis laisvo pasirinkimo principo suabsoliutinimas nereiškia, kad Haidegeris neigia objektyvaus pasaulio, visuomenės egzistavimą, nors tokią išvadą kartais nepagrįstai daro kai kurie tarybiniai filosofai⁴³. Haidegeris pripažįsta, kad žmogus pasirenka savo elgesio būdą realybės rėmuose, pasaulyje, visuomeninėje aplinkoje, kurioje reiškiasi jo egzistencija. Šitaip žmogus elgiasi gyvenime kartu su kitais, tam tikroje žmonių kartoje. Žmogus renkasi galimybę tartum įmestas (ist geworfen) gyvenime. Įmestumo (Geworfenheit) kategorija Haidegerio filosofijoje reiškia tą faktą, kad žmogus gyvena ir projektuoja save tam tikrose nuo jo valios nepri-

³⁸ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 129.

³⁹ Ten pat, p. 126.

⁴⁰ Ten pat, p. 127.

⁴¹ Ten pat, p. 190—191.

⁴² Jean-Paul Sartre, Ist der Existentialismus ein Humanismus, Zürich, 1947, S. 15, 25—26.

⁴³ Т. И. Ойзерман, указ. произв., стр. 432.

klausomose aplinkybėse, o objektyviai egzistuojančioje situacijoje. Žmogaus įmestumas reiškia tai, kad jis gyvena tam tikroje vietoje, tam tikru laikotarpiu. Įmestumas tai situacija, žmogui primesta likimo. Faktiškai įmestumo kategorija reiškia tam tikrą socialinę aplinką konkrečiu istoriniu laikotarpiu, kurią žmogus randa, ateidamas į pasaulį, ir kuri nėra kažkoks pastovus dydis. Tuo tarpu Heidegerio „Geworfenheit“ sąvokoje toji socialinė aplinka atvaizduojama kaip kažkokia pastovi, nekintama, likimo primesta situacija žmogaus egzistencijai reikštis. Vadinasi, Heidegeris nepripažįsta to, kad būtis konstruojama sąmonės, kaip tat būdinga Berklio tipo subjektyviems idealistams, ir kad situacijos taip pat sudaromos žmogaus, kaip kartais pasisako Sartras. Heidegerio nuomone, žmogus save projektuoja arba renkasi egzistencijos būdą įmestumo (Geworfenheit) rėmuose.

Savęs projektavimas įmestume (Geworfenheit), remiantis individe glūdinčiomis pasirinkimo galimybėmis, yra žmogaus egzistencijos krypimas į ateitį. Visi žmogaus siekimai nukreipti į kažką, kas turi ateityje įvykti. Dėl to egzistencija arba, tiksliau tariant, jos realizacija įgauna laikiskumo (Zeitlichkeit) pobūdį⁴⁴. Žmogaus egzistencija negali realizuotis visiems laikams, ji visuomet yra nukreipta į ateitį⁴⁵. Vadinasi, žmogus turi galimybę vis iš naujo save projektuoti, kurti savo gyvenime vis naujus planus, juos realizuoti ir reikšti savo vidinę laisvę.

Nuolatiniam savęs projektavimui išreikšti Heidegeris vartoja rūpesčio (Sorge) sąvoką. Žmogus visuomet susirūpinęs savo galimybių ateityje realizavimu. Rūpesčio moduse žmogaus egzistencija nuolat projektuoja save į ateitį, suvokia save ir savo įmestumą (Geworfenheit) pasaulyje⁴⁶. Reikia pasakyti, jog ši abstrakti rūpesčio sąvoka potekstėje taip pat išreiškia žmogaus padėtį kapitalistinėje visuomenėje, kur rūpestis yra kasdienis jo palydovas: kapitalistui — rūpestis nesužlugti konkurencinėje kovoje, darbininkui — rūpestis neprarasti darbo, rūpestis dėl duonos, rytdienos ir t. t.

Tačiau, Heidegerio nuomone, rūpesčio modusus neišsemia žmogaus egzistencijos esmės. Rūpestyje žmogus tik iš dalies galįs pasiekti savo egzistencijos esmę, o toliau vėl išsiblaškyti kasdieniniame visų dienų rūpestyje. Ne kiekvienas rūpestis yra tikrasis rūpestis. Tikrasis yra toks rūpestis, kuris visiškai užvaldąs žmogų, yra nukreiptas ne į atskirus buitinius žmogiškuosius reikalus, o į pačią žmogiškosios egzistencijos visumą. Toks rūpestis pastatęs žmogų prieš žmogiškosios baigties neįveikiamumą, prieš mirties realybę arba fenomeną. Žmogaus egzistencijos grįžimą iš „suvisuomenėjimo“ bei suvidutinėjimo būklės į save Heidegeris sprendžia mirties ontologijoje.

Mirties akivaizdoje rūpestis peraugąs į baimę (Angst). Baimė parodanti žmogui, kad jis egzistuoja kaip baigtinė būtybė, t. y. kaip būtybė, kuri egzistuojanti mirties būdu arba modusu (Sein zum Tode). Kol žmogus gyvena, tol dar nesančios iki galo išsemtos jo egzistencijos galimybės. Jam priklauso „dar ne“. „Dar ne“, Heidegerio nuomone, nereiškia „dar nėra“, o reiškia tai, kad „dar yra ateityje“, dar galima realizuoti savo galimybes. Nokstąs vaisius vis dar yra nenunokęs, jam priklauso „dar ne“⁴⁷. Mirtis nėra tiktai žmogui svetimas jo gyvenimo nutraukimas, o pati žmogiškosios egzistencijos galimybė. Mirtis, pasak Heidegerio, nėra nei paprastas pasibaigimas, gyvybės nutrūkimas (Verenden), nei atbaigimas

⁴⁴ Dėl to Heidegeris pagrindinį savo veikalą pavadino „Būtis ir laikas“ („Sein und Zeit“). Būties esmę galima atskleisti tik per žmogaus egzistenciją, o šios pastarosios esmė ir jos realizacija turi laikiskumo pobūdį — būtis susijusi su laiku.

⁴⁵ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 325—326.

⁴⁶ Ten pat, p. 191—193.

⁴⁷ Ten pat, p. 243.

(Ableben), o žmogiškasis buvimo būdas. Žmogus egzistuoja mirties būdu (Sein zum Tode). Žmogus tol miršta, kol jis gyvena⁴⁸. Tai reiškia, kad žmogiškoji egzistencija realizuojasi ne laike, o tiesiog ji pati yra laikas. Laikas — tai prasmė tos būtybės, kuri egzistuoja mirties būdu.

Jeigu žmogus egzistuoja mirties būdu, tai jį nuolat lydi mirties baimė. Haidegerio teigimu, egzistencialistiškai suprantamos mirties baimės negalima sutapatinti su vulgariu mirties bijojimu (Furcht). Toks mirties bijojimas esąs ne kas kita, kaip negalėjimo toliau gyventi bijojimas (Nicht-mehrseinkönnen) ir būdingas žmogui, paskendusiam kasdieniškume, „Man“ sferoje, kur mirties bijoma, stengiamasi apie ją negalvoti, bėgti nuo jos. „Man“ viešpatavimas slopinąs jau pačioje užuomazgoje didvyriškumą prieš mirties baimę⁴⁹. Mirties baimėje žmogus atsiduriaš prieš patį save. Tačiau tokios būsenos kaip tik bijo išsiblaškęs ir paskendęs visuomeninėje aplinkoje žmogus. „Man“ „visuomeniškumas“, kuris nulemia visą individo galvosena, mirties baimę paverčia į paprastą kasdienišką mirties bijojimą (Furcht), į jos vengimą. Tai „suvisuomeninto“ žmogaus silpnumo ženklas.

Tikroji mirties baimė, kaip ją supranta Haidegeris, esanti nuotaika „dvasiškai stipraus, į save patį, o ne į „Man“ atsirėmusio individo, kuris šaltai žiūri į mirtį kaip į savo buvimo, egzistencijos būdą. Šitai suprasta mirties baimė vietoj mirties vengimo tampanti lyg savotišku „bėgimu į mirtį“ (Vorlaufen in den Tod). Tačiau šio bėgimo į mirtį Haidegeris taip pat nesiūlo suprasti vulgaria, kasdienine prasme, kaip rūpinimosi realizuoti mirties galimybę, kaip savizudybę. Toks požiūris faktiškai reikštų mirties galimybės nugalėjimą, jos praradimą, negalėjimą toliau gyventi.

Tikroji egzistencialistinė mirties baimė reiškia įveikti kasdienišką vulgarią mirties baimę ir jos vengimą, atskleisti žmogui jo tikrosios asmeninės egzistencijos galimybę — galimybę susitelkti pačiame savyje. Mirtis — pats pagrindinis žmogaus susitelkimo (Befindlichkeit) būdas, pati asmeniškiausia žmogaus galimybė. Kiekvienas mirštąs nepakartojamai savaip: niekas mirtyje negalįs pavaduoti kito. Žinoma, rašo Haidegeris, vienas žmogus gali sutikti mirtį už kitą, bet pasiaukojantysis taip pat tegali numirti tik savaip, t. y. individualiai⁵⁰. Mirtis, tiksliau tariant, mirties baimė, atpalaiduojanti kiekvieną žmogų nuo visų ryšių su kitais daiktais ir žmonėmis, išvaduojanti nuo buvimo su kitais (Mitwelt), nuo „Man“ ir atskleidžianti individui visų kasdieninių pasaulio rūpesčių abejingumą, grąžindama jį į nepalyginamą mirties vienatvę, į savąjį „Aš“. „Bėgimas (į mirtį.— J. R.) atskleidžia žmogui savęs praradimą „suvisuomenintame Aš“ (Man-selbst), nesiremiant pirminiu siekimu globos, būti pačiu savimi, betgi aistringoje, išvaduotoje nuo „Man“ iliuzijų, faktiškoje, savęs paties suvokiančioje ir besibijančioje laisvėje į mirtį (Freiheit zum Tode)“⁵¹.

Vadinasi, Haidegerio žmogaus koncepcijoje egzistencialistiškai suprasta mirties baimė, labiausiai izoliuojanti žmogų nuo pasaulio rūpesčių ir leidžianti jam susikaupti savyje, yra būdas arba modusas, kuris padedąs žmogaus asmenybei tapti pačia savimi net tirpdančiose individualumą (Selbigkeit) „Man“ viešpatavimo sąlygose. Ekstazinėje mirties baimės būsenoje žmogus randąs galimybę pakilti aukščiau kasdieniškumo, supilkėjimo, suvidutinėjimo ir susvetimėjimo atributų, kuriuos individui primeta jam svetima socialinė aplinka. Mirties baimės fenomenas Haidegerio filosofijoje nėra jos tikslas, o priemonė priminti žmogui, kaip jis iš susve-

⁴⁸ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 251.

⁴⁹ Ten pat, p. 254.

⁵⁰ Ten pat, p. 240.

⁵¹ Ten pat, p. 266.

timėjusio, netekusio savo žmogiškumo esmės „apibendrinto Aš“ (Man-selbst) gali pasidaryti tikroju „Aš“ (eigenes Selbst).

Mirties baimės fenomeną egzistencialistine prasme Haidegeris toliau nagrinėja sąryšyje su tokiais žmogaus egzistencijos būdais, kaip kaltė (Schuld), sąžinė (Gewissen), ryžtas (Entschlossenheit) ir kt.

Haidegerio nuomone, sąžinė (Gewissen) taip pat priklausanči žmogaus būties (Dasein) arba žmogaus atsiskleidimui (Erschlossenheit). Jei-gu marksistinės mokslinės etikos požiūriu sąžinėje, sąžinės balse prabyla visuomenės balsas, vidiniame atskiro žmogaus apsisprendime kreipiasi į jį visuomenės nustatytas moralinės normos ir principai, išplaukiantieji iš tos visuomenės konkrečių istorinių poreikių, tai Haidegeriui sąžinės balse žmogus atsiskleidžia pats sau. „Sąžinėje žmogus kreipiasi į save patį“ („Das Dasein ruft in Gewissen sich selbst“)⁵². Pagal savo turinį sąžinės šauksmas (Ruf des Gewissen) esąs individualybės nukreipimas į savo vidines galimybes. Haidegerio teigimu, sąžinėje neprabylą nei dievo balsas, nei visuomenės poreikiai. Priėmus tokią prielaidą, nebūtų galima paaiškinti nei to sąžinės šauksmo nerimo (Unheimlichkeit), nei aplamai žmogaus atsiskleidimo (Erschlossenheit) būčiai, pasauliui. Sąžinėje visuomet šaukiasi (ruft sich) įmestas pasaulyje ir praradęs save visuomenėje bei susirūpinęs savimi žmogaus buvimas (Dasein). Vadinasi, anot Haidegerio, sąžinė tai rūpesčio šauksmas⁵³. „Susvetimėjusio Aš“ (Man-selbst) sąžinę, pagrįstą visuomeniniais moralumo kriterijais, Haidegeris apibūdina kaip beasmeninio „Man“ balsą, kaip visuomenės, kaip „svetimą balsą“ (fremde Stimme), kaip visuomenės, „viešosios nuomonės“ sąžinę (öffentliches Gewissen)⁵⁴. Tokiai suvisuomeninto žmogaus sąžinei Haidegeris priešpastato save praradusio „Man“ būklėje ir išsiblaškiusio kasdieniškuose rūpesčiuose, siaubo apimto individo sąžinės balsą, kviečiantį jį grįžti atgal į save patį. Tokį sąžinės šauksmą, kuriame žmogus tylėjime kalbasi pats su savimi, Haidegeris apibūdina kaip žmogaus kvietimą į „kaltės būtį“ (Schuldig-sein).

Kaltės sąvoka Haidegerio filosofijoje vartojama ne įprastine dorovine prasme, o kaip žmogaus emocinė-ekstazinė būseną, kurioje jis jaučiasi kaltu dėl savo sumenkėjimo (Nichtigkeit), dėl savo tikrosios esmės praradimo.

Žmogus iš esmės jaučiasi kaltas dėl to, kad visuomenėje nebūna pačiu savimi. Žmogus renkasi elgesį, atsižvelgdamas į savo galimybes. Tačiau žmogus save projektuojąs (entwerft) tam tikrose objektyviose situacijose, kiek jis esąs įmestas visuomenėje. Įmestumo (Geworfenheit) ir tam tikrų pasirinkimo galimybių dėka realizuodamas vienas galimybes, pabėgdamas nuo savęs į „Man“, žmogus praranda kitas galimybes — būti pačiu savimi. O tas tam tikrų galimybių nerealizavimas žmogui kaip laisvam pasirinkimui, kaip laisvos egzistencijos galimybėms, kas ir sudarąs jo egzistencijos sumenkėjimą (Nichtigkeit). Vadinasi, pasak Haidegerio, žmogaus egzistavimas (Dasein), žmogus apibūdinamas ne tik laisvo pasirinkimo, bet taip pat sumenkėjimo arba menkumo (Nichtigkeit) ir kaltės (Schuld) modusais, arba, kitais žodžiais tariant, „žmogus esąs sumenkėjęs ir kaltas“. Atsiskleidus žmogaus sumenkėjimui, jam atsiskleidžia ir jo „buvimas kaltėje“ (Schuldigsein). Sąžinės balsas, kviesdamas žmogų iš „suvisuomenėjimo“ grįžti į save patį, kartu kviečias jį į sumenkėjimą ir „būti kaltėje“. Klausydamas sąžinės balso, žmogus ir pasirenkąs savo nuosavą galimybę būti pačiu savimi, savo „buvimą kaltėje“. O „buvimas kaltėje“ esąs neprieinamas beasmeninio „Man“ įtakai. Vadinasi, „buvimas kaltėje“

⁵² Ten pat, p. 275.

⁵³ Ten pat, p. 274.

⁵⁴ Ten pat, p. 277, 278.

kaip tam tikra emocinė būseną, apsauganti žmogų nuo „Man“ diktatūros, ir sudaro galimybę jam tapti pačiu savimi⁵⁵.

Psichinę būseną, kurioje žmogus supranta sąžinės šauksmą ir pasirenka savo nuosavą egzistenciją, individualybę (Selbigkeit) kaip „buvimą kaltėje“ (Schuldigsein) Haidegeris apibūdina kaip norą turėti sąžinę (Gewissen-haben-wollen)⁵⁶. Noras turėti sąžinę atskleidžia žmogų patį sau, dėl to jis yra puikus žmogaus atsiskleidimo modusas (ausgezeichneter Modus der Erschlossenheit des Daseins). Norą turėti sąžinę arba puikų atsiskleidimo modusą Haidegeris vadina ryžtu (Entschlossenheit)⁵⁷. Ryžtą (Entschlossenheit) Haidegeris aiškina kaip tylų, atvirą savęs projektavimą baimėje, remiantis nuosavu „buvimu kaltėje“ (Schuldigsein).

Ryžtas (Entschlossenheit) kaip žmogaus egzistencijos būdas yra tikras buvimas pačiu savimi (eigentliches Selbstsein). Tačiau, Haidegerio nuomone, ryžtas neatribojas žmogaus nuo pasaulio kasdienine, įprastine erdvine prasme. Ryžto būsenoje žmogus neizoliuojamas nuo visuomenės kaip „laisvai plevėnas Aš“ (freischwebendes Ich). Būdamas pačiu savimi (Selbstsein), žmogus pasilieka pasaulyje. Skirtumo tarp „suvisuomeninto Aš“ (Man-selbst) ir „tikrojo Aš“ (eigenes Selbst) kriterijus esąs naujas santykis su supančiu pasauliu. Santykiaudamas su pasauliu, rūpindamasis tuo, „kas yra po ranka“ (Zuhandendes), bendraudamas su amžininkais — besirūpindamas buvimu kartu su kitais (fürsorgendes Mitsein mit den Anderen), žmogus elgiasi kaip tikrasis buvimas pasaulyje atsiskleidimas, t. y. santykiauja su pasauliu ir visuomene, būdamas pačiu savimi⁵⁸. Vadinasi, anot Haidegerio, emocinėje ryžto būsenoje žmogus taip pat pasilieka erdvine prasme nuasmeninančioje „Man“ sferoje, bet jis tampa lyg neprieinamu socialinės aplinkos poveikiui. Šia prasme ryžtas kaip žmogaus savęs atsiskleidimo modusas suteikia žmogui galimybę, gyvenant visuomenėje kartu su kitais, „nenuasmenėti“, o būti tikroju „Aš“.

Ryžtu tikrąją šio žodžio prasme, Haidegeris laiko tokią ekstazinę būseną, kurioje žmogus projektuoja save, remdamasis ne bet kuriomis arba artimiausiomis galimybėmis, o kraštutinėmis egzistencijos galimybėmis, pvz., mirties galimybe. Ryžtas tuomet lyg susijungias su bėgimu į mirtį (Vorlaufen zum Tode), su laisva egzistencija mirčiai (Sein zum Tode). Tokiu būdu jis tampa pranokstančiu ryžtu (vorlaufende Entschlossenheit). O pranokstantis ryžtas mirties baimėje užtikrina žmogui „tikrą ištinį galėjimą būti pačiu savimi“ (eigentliches Ganzseinkönnen)⁵⁹.

Galima pažymėti, jog ši Haidegerio mintis apie ryžtą, kai žmogus remiasi ne bet kuriomis, o kraštutinėmis egzistencijos galimybėmis, pvz., mirties baimėje, turi nemažą panašumą su K. Jasperso idėja apie ribines situacijas (Grenzsituationen), ką ir nurodo pats Haidegeris⁶⁰.

Tačiau, Haidegerio nuomone, pranokstantį ryžtą (vorlaufende Entschlossenheit) nereikia suprasti kaip paprastą kasdieniško žmogaus siekimą šalintis mirties arba siekti ją kuo greičiau realizuoti, nusižudyti — tai esąs „Man“ nuasmeninto žmogaus požiūris. Pranokstantis ryžtas reiškias paprasto kasdieniško mirties bijojimo (Furcht) įveikimą. Toji būseną reiškia, kad žmogus, suprasdamas ir klausydamas savo sąžinės šauksmo, leidžia save visiškai užvaldyti mirties baimei, išsklaidančiai bet kokį trumpalaikį savęs atsiskleidimą praeinančiuose kasdieniaškuose pasaulio rūpesčiuose. Vadinasi, pranokstantis ryžtas mirties baimėje Haidegeriui yra

⁵⁵ M. Heidegger, Sein und Zeit, S. 285.

⁵⁶ Ten pat, p. 288.

⁵⁷ Ten pat, p. 295.

⁵⁸ Ten pat, p. 298.

⁵⁹ Ten pat, p. 301—302, 305.

⁶⁰ Ten pat, p. 301—302 (išnašoje).

taip pat vienas iš pagrindinių žmogiškosios egzistencijos modusų, su kurio pagalba jis stengiasi parodyti žmogui, kaip jis, gyvendamas jam priešiškoje, jį nuasmeninančioje socialinėje „Man“ aplinkoje, galys tapti ir būti pačiu savimi.

Ryšium su tuo reikia pažymėti, jog kartais tarybinėje filosofinėje literatūroje, liečiančioje egzistencializmą, konkrečiai imant, Haidegerio filosofiją, gana dažnai pasitaiko, paviršutiniška, mokslškai nepagrįsta kritika. Pavyzdžiui, iš to fakto, jog Haidegerio veikaluose kalbama, jog žmogaus egzistencija geriausiai atsiskleidžianti mirties baimėje, daroma išvada, kad jis propaguoja mirtį, pesimizmą, ruošias visus žmones mirčiai, tuo tarnaudamas imperializmui ir fašizmui⁶¹. Kai kurie autoriai, remdamiesi atskiromis Haidegerio viešų kalbų mintimis, jo filosofiją apibūdina kaip tarnavimą fašizmui ir rasizmui⁶², kiti (pvz., G. Mendė), laiko jo gno-seologiją net prokaptalistine⁶³. Šio trūkumo dar galutinai nėra išvengusi net šveicarų marksisto T. Svarco knyga⁶⁴, kurioje geriausiai moksliniu požiūriu analizuojama vokiečių egzistencialistų M. Haidegerio ir K. Jasperso filosofinės pažiūros, lyginant su tuo, kas pastaruoju metu pasirodė šiuo klausimu mūsų literatūroje. T. Svarco knygoje visai teisingai įvertinama socialinė-politinė Haidegerio filosofinių pažiūrų prasmė, bet nepaaiškinama, kaip tas vertinimas plaukia iš jo filosofijos. „Propagavimas laisvos egzistencijos mirčiai,— rašo T. Švarcas,— Haidegeriui tarnauja — dar neįsisąmoninus — imperialistiniam militarizmui. Jis ideologiškai parengia juos (t. y. žmones.— J. R.) imperialistiniam karui⁶⁵. Jeigu kai kuriose viešose Haidegerio kalbose esama minčių apie gyvybines vokiečių nacijos jėgas, apie jos istorinį likimą arba K. Jasperso veikaluose⁶⁶ stojama už pasaulinę imperialistinę Vokietijos misiją, už atominės bombos panaudojimą, tai visiškai neaišku, koks yra loginis ryšys tarp egzistencialistų filosofijos, atseit, propaguojančios pesimizmą, mirties baimę, ką teigia daugelis minėtų autorių, ir tarp fašistų, siekusių ir dar tebesiekiančių užkariauti visą pasaulį. Juk fašizmo, ypač vokiškojo, politiniai siekimai buvo toli gražu nepesimistiški. Į šį loginį nenuoseklumą, dar gana stipriai jaučiamą tarybinėje filosofinėje literatūroje, nagrinėjančioje egzistencializmą, pirmasis atkreipė dėmesį senosios kartos tarybinis filosofas prof. K. Bakradzė, recenzuodamas P. Gaidenkos studiją „Egzistencializmas ir kultūros problemos“⁶⁷.

Jeigu egzistencializmas yra pesimizmo, baimės ir nusivylimo filosofija, kaip jį apibūdina M. Čalinas⁶⁸, o Haidegerio filosofijos uždavinys esąs parodyti žmogui, kad tikroji jo gyvenimo prasmė esanti rengimasis sutikti mirtį, tai kaip galėjo tokia, baimę ir pesimizmą skelbianti filosofija ideologiškai tarnauti vokiečių fašizmui, svajojusiam sukurti amžinąjį reichą? Kaip suderinti pesimizmo ir nusivylimo filosofiją su politiniu-militaristiniu optimizmu?

Tačiau toks loginis prieštaravimas tarp Haidegerio filosofinių koncepcijų ir to iš esmės teisingo fakto, kad atskirais atvejais, kai kurie fašizmo ideologai ir politikai rėmė jo filosofiją, yra dirbtinai pabrėžtas,

⁶¹ T. И. Ойзерман, указ. произв., стр. 415—417.

⁶² П. П. Гайденко, указ. произв., стр. 104.

⁶³ Г. Менде, указ. произв., стр. 61.

⁶⁴ Т. Шварц, указ. произв., стр. 94.

⁶⁵ Ten pat, p. 151.

⁶⁶ K. Jaspers, Die Atombombe und die Zukunft des Menschen, München, 1957.

⁶⁷ К. С. Бакрадзэ, Интересная работа о Хайдеггере «Вопросы философии», 1964, № 12.

⁶⁸ М. Чалин, указ. произв.

nepakankamai moksliskai išanalizavus ir įvertinus Haidegerio ir apilai egzistencializmo filosofiją.

Kaip rodo, kad ir trumpas susipažinimas su Haidegerio filosofine žmogaus koncepcija, jis, nagrinėdamas žmogaus padėtį kapitalistinėje visuomenėje, siekia iškelti žmogaus dvasios didybę. „Daiktų pasaulio“ atžvilgiu Haidegeris propaguoja idėją, kad, remdamasis savo vidine laisve ir suvokdamas tikrąją savo egzistencijos esmę, žmogus galys pakilti aukščiau jam priešiškos visuomeninės aplinkos, įveikti ne tik kasdieniškumą, suvidutinėjimą ir savęs praradimą, bet net mirties baimę. Tai faktiškai ne pesimizmo ir nusivylimo skelbimas, o tvirta į save, į savo vidines galimybes atsirėmusio žmogaus optimistinė filosofija, tiksliau, savotiška „optimistinio individualizmo“ filosofija. Šiuo savo žmogaus koncepcijos, arba humanizmo, aspektu Haidegerio filosofija galėjo atlikti ir atliko pagrindžiamąją fašistinės ideologijos funkciją, šiuo aspektu Haidegerio filosofija padarė ir galėjo padaryti didelę įtaką vėlesniems egzistencialistams, pvz., Sartrui, tam tikru mastu A. Kamiu ir kitiems.

Siekimas iškelti žmogaus dvasios didybę, jo pranašumą, palyginus su visu tuo, kas pasaulyje egzistuoja, palyginus su socialine aplinka, remiantis vidine žmogaus laisve ir apsisprendimu kaip jo egzistencijos galimybėmis, buvo išėities taškas vėlesniesiems egzistencializmo atstovams, pvz. Sartrui. Bet jeigu Haidegeris akcentuoja vidinį dvasinį žmogaus pasiryžimą, ekstazinę individo būseną, pilniausiai atsiskleidžiančią mirties baimėje ir pastatančią žmogų prieš galimybę tapti pačiu savimi, tai Sartras, prancūzų Pasipriešinimo prieš hitlerinę okupaciją judėjimo ir marksistinės filosofijos veikiamas, tokią ekstazinę dvasinę būseną, tokį savotišką kvietimą pakeičia laisvės, veiklumo ir aktyvumo fenomenu⁶⁹.

Haidegerio filosofijos išėities taškas yra žmogus, jo buvimas (Dasein), žmogaus egzistencija kaip subjektas. Nuo jo sąmonės, nuotaikos arba nusiteikimo (Befindlichkeit) analizės Haidegeris eina prie pasaulio būties (Sein) esmės atskleidimo. Sartrui daiktų ir reiškinių pasaulio buvimas taip pat konstatuojamas žmogaus sąmonės intencionalinių aktų. Jis tvirtina; kad, siekdami pažinti tuos intencionalinius aktus, mes atskleidžiame pasaulį. Tačiau Sartras traktuoja žmogų kaip egzistenciją, kurios veikimas (tai, ką jis daro) yra ankstesnis už jo esmę; veikloje ir pasireišianti toji esmė. Nėra veiklos, nėra ir esmės. Priešingai Sartrui, Haidegeris neigia, kad apie žmogų galima spręsti tik iš jo veiklos⁷⁰. Jo filosofijos požiūriu žmogus turi savo esmę, egzistenciją iki bet kokios veiklos, o žmogaus veikla esanti vienoks ar kitoks tos esmės, egzistencijos, dvasinių pasirinkimo atvejais. Sartras, priešingai, nesutinka su Haidegerio tvirtinimu, kad žmogus turi kažkokią savo esmę kaip egzistencijos esenciją⁷¹. Sartrui žmogus, jo egzistencija esą žmogaus aktai, jo veiksmi. Žmogus kuria save, neturėdamas jokios išankstinės esmės. Tarp Haidegerio ir Sartro bei vėlesniųjų egzistencialistų filosofijos yra ir daugiau skirtingumų, bet jų nagrinėjimas nėra šio straipsnio tikslas. Mums svarbu parodyti, kodėl Haidegerio žmogaus koncepcija, jo humanizmas, antrojo pasaulinio karo laikotarpiu modifikuotas Sartro ir kitų ateistinio sparno egzistencialistų, galėjo paplisti Vakarų Europos kraštuose įvairių socialinių sluoksnių tarpe, kodėl filosofija, pagimdyta susvetimėjusio žmogaus bejėgiškumo buržuazinėje visuomenėje, tapo savotiška jo paguoda, iliuzoriniu jo faktinio bejėgiškumo įveikimu.

Kad ir trumpa Haidegerio žmogaus koncepcijos analizė leidžia padaryti išvadą, kad jo, kaip ir apskritai egzistencializmo, filosofijos tikslas nėra

⁶⁹ *Jean-Paul Sartre*, cit. veik., p. 17, 25, 38–39.

⁷⁰ *M. Heidegger*, *Über den Humanismus*, S. 11.

⁷¹ *Jean-Paul Sartre*, cit. veik., p. 13–14.

baimės, nusivylimo ir pesimizmo propagavimas, o atvirkščiai, optimizmo skleidimas, primenant kiekvienam žmogui jo didybę. Haidegerio skelbiamo humanizmo tikslas parodyti žmogui, kad savo vidine esme jis esąs aukštesnis už visa tai, kas pasaulyje egzistuoja kaip „Seiendes“, kad žmogus savo esme — ne tik pats savęs, savo likimo viešpats, bet ir būties prasmės atskleidėjas, „būties sargas“⁷², kad net standartizuojanti žmogų socialinė aplinka („Man“) yra bejėgė, jeigu žmogus pakankamai tvirtas ir nebijo būti pačiu savimi ir atsakyti už savo veiksmus. Iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad egzistencializmas — optimistiškiausia filosofija, skelbianti žmogaus sąmonės pergalę prieš materiją, prieš pasaulį ir individo pergalę prieš visuomenę. Dėl tos priežasties egzistencialistinė humanizmo idėja ir egzistencializmo filosofija apskritai rado platų atgarsį šiuolaikinės buržuazinės visuomenės žmogaus sąmonėje, nepaisant net jo socialinės ar klasinės padėties. Ko žmogus negali gauti realiame gyvenime, jis siekia įgyti mintyse, fantazijoje, ideologijoje. Tai neišvengiama klasinės-antagonistinės visuomenės ideologijos ypatybė.

Tačiau Haidegerio ir apskritai egzistencializmo filosofijos skelbiamas optimizmas, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodo labai patrauklus ir viliojantis šiuolaikinėje buržuazinėje visuomenėje susvetimėjusiai žmogaus asmenybei, iš esmės yra pseudooptimizmas ir pseudohumanizmas.

Savaime aišku, kad egzistencialistinį humanizmą tariamą arba pseudohumanizmą galima vadinti labai bendru aspektu, t. y. tik metodologiniu požiūriu, būtent tuo, kas apskritai yra bendra egzistencialistinei žmogaus koncepcijai, t. y. rėmimuisi žmogaus dvasinė vidinė laisvė, jo sąžinė ir individualistiškai suprastu savęs pasirinkimu, projektavimu. Kalbant apie konkrečius egzistencializmo atstovus, jų žmogaus koncepciją, jų humanizmą reikėtų apibūdinti jau specifiškai, diferencijuotai. Pvz., K. Jasperso žmogaus koncepcija, metodologiniu požiūriu iš esmės nesiskirianti nuo kitų egzistencialistų, jau nebūtų galima laikyti net formaliu humanizmu arba pseudooptimistine žmogaus koncepcija. Jo filosofijoje egzistencialistams būdinga metodologija paremtas humanizmas nuvedamas iki savo loginio galo, iki savo priešybės — antihumanizmo, o tariamas optimizmas pavirsta iš esmės tikru pesimizmu.

Viename iš paskutinių savo darbų, knygoje „Atominė bomba ir žmogaus ateitis“⁷³, analizuodamas situaciją, susidariusią Vakarų pasaulyje po antrojo pasaulinio karo, ir turėdamas galvoje bendrosios imperializmo krizės pagilėjimą, socializmo sistemos susidarymą ir jos stiprėjimą, Jaspersas daro išvadą, jog „laisvoji“ arba „civilizuotoji“ visuomenė patekusi į savotišką ribinę situaciją. Reikia pasirinkti arba išlaikyti laisvę bei žmogiškąją vertę ir žūti nuo atominės bombos, arba būti „totalizuotam“ bei „komunizuotam“ ir netekti laisvės bei savo žmogiškosios vertės. Žodžiu, seka išvada, kad laisvės ir žmogiškosios vertės išsaugojimo vardant galima branduolinio karo liepsnoje sunaikinti visą žmoniją, t. y. būti „atomizuotam“. Aišku, kad čia Jaspersas egzistencialistinę formalaus humanizmo idėją faktiškai likviduoja, priedamas jėzuitišką principą — tariamos „laisvojo pasaulio“ žmogaus vertės vardant paaukoti visą pasaulį ir visą civilizaciją. Čia jau nebėra nei formalaus humanizmo, nei pseudooptimizmo. Tokia Jasperso idėja faktiškai pavirsta ne kuo kitu, kaip apologetine agresyvos imperializmo politikos idėja. Būdamą agresyviųjų imperialistinių sluoksnių atstovų baimės ir bejėgiškumo prieš objektyvią istorijos eigą išraiška, toji „žmogaus vertės išsaugojimo“ idėja negali patraukti net

⁷² M. Heidegger, Über den Humanismus, S. 29.

⁷³ K. Jaspers, Die Atombombe und die Zukunft des Menschen.

pačių reakcingiausių buržuazijos atstovų. Ji nebeturi net savo pseudo-žavumo skraistės.

Formaliai imant, egzistencializmas — tai žmogaus filosofija, kurios uždavinys gelbėti asmenybę, įveikti žmogaus nužmogėjimą dabartinėje visuomenėje, remiantis jame pačiame glūdinčiomis galimybėmis. Tačiau kiek būtų beapeliuojama ir besikreipiama į žmogaus dvasinę didybę bei pranašumą, į jo galimybę būti pačiu savimi, faktiškai tas žmogus yra paliekamas gyventi, rinktis ir realizuoti savąją egzistenciją jam priešiškoje socialinėje aplinkoje.

Šia prasme Haidegerio humanizmui yra būdingas tas pats metodologinis ydingumas, kuris visais laikais, pradedant epikūriečiais bei stoikais ir baigiant utopiniais socialistais, klasinėje visuomenėje žmogaus problemas (pvz., žmogaus susvetimėjimą), kurios iš esmės buvo socialinės problemos, siekė spręsti psichologijos ir etikos plotmėje. Remdamiesi paties individo sąmone, jo susvetimėjimą aiškindami jo moraliniu smukimu, egzistencialistai visiškai netyrinėjo tų socialinių sąlygų, kurios apsprendė tą „smukimą“ ir „žmogiškumo praradimą“. Ši aplinkybė nulėmė tą faktą, kad istorija iš tų gražių idėjų ir sprendimų labai dažnai tartum „pasijuokdavo“, padarydama tai, kas jai reikalinga. Haidegerio humanizmo optimizmas savo esme stovi tokios idealistinės metodologijos ydingose pozicijose. Žmogaus asmenybės susvetimėjimas Haidegeriui atrodo esanti ne socialinė problema, o žmogaus vidinio silpnumo ir baimės būti pačiu savimi pasekmė. Dėl to susvetimėjimo arba „žmogaus nužmogėjimo“ įveikimo kelias yra priminti pačiam žmogui jo dvasinę didybę, jo savotišką moralinį smukimą visuomenėje.

Žmogus Haidegerio, kaip ir aplamai egzistencializmo, filosofijoje traktuojamas kaip atskirybė, kaip savotiškas sąmonės valios atgarsis į jo gyvenamosios socialinės aplinkos poveikį. Tai iš tikrųjų sudaro individo specifiką, jo „Selbigkeit“, nes tokio aktyvaus atgarsio, pagrįsto pasaulio ir savęs jame suvokimu ir svarbiausia to pasaulio keitimu, tokios savybės jokia gyva būtybė neturi. Tačiau žmogus kaip individas gali realizuoti savo egzistenciją tik toje socialinėje aplinkoje (kurią Haidegeris vadina „Man“) ir jos dėka taip pat, kaip lydeka yra individualus žuvies egzempliorius, tik būdama vandens gyventoja. Žmogaus asmenybei reikštis savo žmogiškąja prasme visuomeninė socialinė aplinka yra vienintelis pagrindas ir vienintelė sąlyga. Vadinasi, žmogaus egzistencijos realizacija, negali nepriklausyti nuo tos aplinkos, nes ji vyksta joje, ką, žinoma, Haidegeris potekstėje jaučia. Dėl to kreipimasis į žmogų, kaip tos socialinės aplinkos produktą, suvisuomenintą „Aš“ (Man-selbst) ir kvietimas jį būti pačiu savimi, nereikalaujant pakeisti aplinkos sąlygų, neišvengiamai įgautina utopistinį iliuzorinį pobūdį. Ta prasme Haidegerio, kaip ir apskritai egzistencialistinis, humanizmas, geriausiu atveju gali išreikšti žmogaus protestą prieš visuomenę, kuri iš jo padaro „socialinę kategoriją“, ir gali išspręsti tokius klausimus atskiro žmogaus gyvenime, kurie priklauso nuo jo valios apsisprendimo, pvz., „kad jis netaptų miesčioniu“, „daiktų pasaulio“ vergu, visada turėtų savo nuomonę ir pan. Tačiau toks humanizmas yra bejėgis išspręsti tai, kas nuo žmogaus valios apsisprendimo arba nuo jo, kaip individo, pastangų ir veiklos nepriklauso,— būtent pasidaryti nepriklausomu nuo socialinių sąlygų, kurios nulemia tai, kad žmogus, realizuodamas savo „egzistencijos galimybes“, tampa savo santykiuose su kitais žmonėmis savotiška socialine kategorija, daiktų vergu, kad jis, siekdamas normalių žmogiškų tikslų, praranda savo žmogiškumą, savo esmę. Faktiškai tai įvyksta ne dėl žmogaus moralinio smukimo, ne dėl jo dvasinės baimės būti pačiu savimi. Kalta čia klasinė-antagonistinė buržuazinė visuomenės struktūra.

Dėl to, norint įveikti žmogaus susvetimėjimą šiuolaikinėje buržuazinėje visuomenėje, būtina žmogaus valią, jo pastangas ir veiklą nukreipti ne į jo vidines galimybes, ne į savąjį „Aš“, o padaryti jį laisvą ne iliuzoriškai, ne tik sąmonėje ir nukreipti jo kūrybinę energiją į kovą už anti-žmogiškų kapitalistinės visuomenės sąlygų likvidavimą, į sudarymą palankiausių faktinių galimybių asmenybei vystytis. Tokią kryptimi, tokiu keliu žmogaus kūrybinę energiją ir stengiasi nukreipti marksizmas.

Ir egzistencializmas, ir marksizmas kovoja prieš žmogaus susvetimėjimą, ir marksizmas, ir egzistencializmas siekia žmogaus asmenybę išvaduoti. Tačiau egzistencialistinis humanizmas yra pseudohumanizmas, kadangi jis nešiekia faktiškai išvaduoti žmogų, o tik sukuria jo sąmonėje išsivadavimo iliuziją. Marksistinis humanizmas siekia išlaisvinti žmogaus asmenybę visos visuomenės išlaisvinimo pagrindu, nes visuomeninė aplinka ir yra toji dirva, kurioje individas vienaip ar kitaip gali realizuoti savo galimybes. Ta prasme marksizmas įveikia vienašališką ir individualistinį egzistencialistinio humanizmo pobūdį ir suteikia mūsų amžiaus žmogui ne formalias, bet realias vystymosi perspektyvas.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
.1965 m. birželio mėn.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ КОНЦЕПЦИИ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ М. ХАЙДЕГГЕРА

И. РЕПШИС

Резюме

В статье анализируются гносеологические и социальные предпосылки возникновения философии М. Хайдеггера, которая в качестве основной ставит проблему человеческого существования.

На основе изучения основного труда М. Хайдеггера «Бытие и время» и некоторых других его трудов в статье показывается, как один из основоположников экзистенциализма понимает сущность человека и как, исходя из этого понимания, ставится им проблема отчуждения человека и путей его преодоления. В статье так же указываются на некоторые различия между Хайдеггером и Ж.—П. Сартром при решении вопроса о сущности человека.

Проблему отчуждения человеческой личности в современном буржуазном обществе и пути ликвидации этого отчуждения Хайдеггер понимает и решает в свете идеалистической методологии, т. е. исходя из внутренней свободы человеческой экзистенции. Вследствие этого гуманизм Хайдеггера приобретает иллюзорный и индивидуалистический характер.

Этот односторонний и формальный характер хайдеггеровского гуманизма преодолевается реальным марксистским гуманизмом.